

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ. ТЕХНОЛОГІЇ

УДК [372.891:371.321](37.064.2)
DOI: 10.37026/2520-6427-2022-110-2-79-87

Вадим ЛУНЯЧЕК,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки,
іноземної філології та перекладу
Харківського національного
економічного університету
імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-4412-7068
e-mail: vel2003@ukr.net

Катерина БОРИСЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної географії та картографії
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-7435-6857
e-mail: k.borysenko@physgeo.com

Юлія ІЄВЛЄВА,
студентка Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-7945-5224
e-mail: xa12749587@student.karazin.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті схарактеризовано зміни, що відбулися в царині географічної освіти під впливом реформи Нової української школи. Географію представлено як дисципліну, що має неабиякий вплив на формування у випускника сучасного закладу освіти основних загальних і спеціальних компетентностей. Наведено та інтерпретовано результати опитування учнів та випускників закладів загальної середньої освіти щодо низки чинників, які впливають на якість проведення уроків географії, запропоновано рекомендації стосовно покращення шкільної географічної освіти в Україні.*

Визначено, що сучасна географічна освіта має бути динамічною, освітній процес потрібно

індивідуалізувати на засадах особистісно орієнтованого навчання та спрямувати на формування низки загальних і спеціальних компетентностей. Наголошено, що вчитель географії, окрім безумовної наявності глибоких знань із дисципліни, повинен бути наділений ще й високим рівнем мотивації, вмінти аналітично мислити, володіти знаннями з педагогіки та психології, доцільно використовувати новітні освітні технології, зокрема інформаційно-комунікаційні.

***Ключові слова:** Нова українська школа, географічна компетентність, шкільна географічна освіта, індивідуальна траєкторія розвитку учня, особистісно орієнтоване навчання.*

Vadum LUNYACHEK,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor,
Professor of Pedagogy,
Department of foreign philology and translation,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4412-7068
e-mail: vel2003@ukr.net*

Kateryna BORYSENKO,
*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Department of Physical Geography and Cartography
V. N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0002-7435-6857
e-mail: k.borysenko@physgeo.com*

Yuliia HEVLIEVA,
*Student of V. N. Karazin
Kharkiv National University,
Kharkiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0001-7945-5224
e-mail: xa12749587@student.karazin.ua*

TRANSFORMATION OF GEOGRAPHICAL EDUCATION IN THE PROCESS OF REALIZATION OF THE CONCEPT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Abstract. *The article is devoted to the analysis of changes in geographical education during the implementation of the reform of the New Ukrainian School. The reform is designed for years because it is very difficult to quickly change the educational traditions of Ukraine, which have been formed since independence. However, changes have already begun, and the Ministry of Education and Science is using all possible tools to ensure that they are only better and harmoniously cover the fundamentals of each discipline, including geography and the latest educational technologies.*

Since the implementation of the reform, Ukrainian geographical education has received a strong impetus to development, modernization, application of new forms of organization of the educational process, and evaluation.

Geography, as a discipline during the study of which several general and special competencies are formed, with the educational revolution that occurred in 2016, finally became one of the leading school disciplines, which has a significant impact on shaping the worldview of modern Ukrainian school graduates. The new Ukrainian school must be a holistic and well-developed personality, a patriot with an active position, and an innovator capable of changing the world around him.

The initial preconditions of the study were the scientific works of many foreign and domestic scholars who studied aspects of geographical education at various levels, including general secondary education and higher education institutions, which train future teachers of geography.

To identify changes in geographical education, a questionnaire was developed, which included questions about the educational process, a survey was conducted, respondents were graduates of Ukrainian secondary schools 1990–2021 and future graduates 2022–2026.

The authors interpreted the results of the survey, highlighted the main positive and negative points that emerged during the transformation of geographical education in the implementation of the Concept of the New Ukrainian School, and provided several recommendations for further changes for better geographical education in Ukraine.

Key words: *New Ukrainian School, geographical competence, geography education, geography teacher, student's individual development trajectory, student-centered learning.*

Постановка проблеми. Реформування загальної середньої освіти в Україні – перманентний процес, що триває із 1991 року – часу набуття Україною незалежності. Цей шлях відображено у значній кількості нормативно-правових та концептуальних документів, серед яких – закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти, Концепція «Нова українська школа», Концепція розвитку педагогічної освіти, Державний стандарт базової середньої освіти та ін.

Починаючи із 2016 року, в Україні активно розпочалася реалізація Концепції Нової української школи, в основу якої покладено сучасні принципи організації

освітнього процесу, що, зокрема, базуються на засадах компетентнісного підходу та передбачають упровадження формувального оцінювання. Це стимулювало й процеси модернізації шкільної географічної освіти, яка впливає на формування низки загальних та спеціальних компетентностей, й, фактично, є однією з провідних навчальних дисциплін, що формують світогляд випускників закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗО). Усе це сприяло проведенню нами дослідження з метою виявлення викликів, перед якими опинилася сьогодні шкільна географічна освіта.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання розвитку географічної освіти знайшли своє висвітлення у наукових розвідках як зарубіжних (Кларенс Дж. Глекен, Н. Грейвз, У. Фример, Г. Німц, В. А. Щеньов, та ін.), так і вітчизняних (Л. Зеленська, В. Корнеєв, П. Масляк, Л. Паламарчук, С. Пальчевський, О. Плахотнік, В. Плахута, А. Сиротенко, П. Шиченко та ін.) учених.

Наголосимо, що сьогодні неабияк актуальними є думки вчених про те, що на різних рівнях географічної освіти необхідно змістити акценти із суто інформаційного на особистісно-діяльнісний тип навчального процесу, спрямованого на формування індивідуальної траєкторії розвитку учня. Так, у зв'язку з цим Л. Паламарчук зауважує, що сучасний педагог повинен володіти здатністю управляти, оцінювати, спонукати учнів до самовизначення, вміння створювати в учнівському колективі доброзичливий клімат, де б панували відповідальність, участь у самоуправлінні, самоосвіті, відданість та ентузіазм.

На думку вченого, набута вчителями географії педагогічна компетентність у процесі самоосвіти, фахової підготовки та перепідготовки, написання статей із досвіду роботи, керівництво учнівськими дослідженнями в МАН, підготовки дітей до географічних олімпіад, турнірів, конкурсів реалізовується в результатах їхніх випускників, готовності здобувачів освіти до вирішення важливих проблем у майбутньому, набутті життєвого досвіду, застосуванні знань і вмінь у різних життєвих ситуаціях. Професійна діяльність сучасного вчителя географії української школи повинна бути вмотивованою, потребує незалежного мислення та дій, вимогливості, порядності, чесності, любові до дітей (Паламарчук, 2009).

У наших попередніх дослідженнях (В. Лунячек (2018); К. Борисенко (2018, 2020, 2021); Ю. Ієвлева (2021)) ми неодноразово наголошували про те, що підготовка майбутніх учителів географії відбувається зазвичай в умовах класичних університетів, а також, що в підготовці майбутніх учителів географії в класичних і педагогічних університетах спостерігаються певні відмінності. Методологічна неузгодженість цього процесу висвітлена нами у розвідці «Компетентнісна модель майбутнього вчителя географії як інструмент професійної підготовки в класичному університеті» (Лунячек, Борисенко, 2018).

Питання дослідження сучасних аспектів викладання географії в школі представлені в роботах О. Жемерова (2009), І. Удовиченко (2017), А. Кочемасової (2017) та ін. Зокрема, О. Жемеров виокремлює кілька проблемних моментів у сучасній географічній освіті, як-от: відсутність вертикальної інтеграції між ланками

освіти, якісного зв'язку загальної та спеціальної (професійної) освіти, низький рівень індивідуалізації освітнього процесу та реалізації принципів креативності й прагматизму, недостатній рівень динамічності освіти (Жемеров, 2009).

Водночас на основі аналізу представлених вище наукових джерел можемо констатувати, що в Україні тривалий час не проводилися жодні опитування щодо стану шкільної географічної освіти, що й обумовило представлене нами дослідження.

Мета статті – запропонувати широкому загалу результати розвідувального (пошукового) дослідження, проведеного серед випускників українських шкіл, які завершили навчання у 1990–2021 роках, а також учнів базової середньої та старшої середньої школи (із 6 по 11 класи) з метою з'ясування проблем, що виникали у цей період щодо якості вітчизняної географічної освіти; надано рекомендації керівникам органів управління освітою, керівникам закладів загальної середньої освіти, вчителям географії щодо необхідних трансформацій означеного процесу під впливом реалізації Концепції «Нова українська школа».

Виклад основного матеріалу дослідження. Представлене у статті опитування проводилося у 2020 році в межах наукової діяльності кафедри фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені Василя Каразіна, а також кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. Участь в опитуванні була добровільною, а саме опитування мало анонімний характер. Його результати передбачалося використовувати лише в узагальненому варіанті.

Опитування проводилося за методом випадкової вибірки, з використанням стандартних GoogleForm у вигляді анкет, які були доступні за покликанням: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeUCxClf1UfL8r-2U2uS2_rdl6E-PX6h4IKpNBYA38ZgnmLOg/viewform (2020). Вихідна інформація анкети доступна за покликанням: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5920990>, а з результатами опитування можна ознайомитися за покликанням: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5920997> (2020).

В опитуванні взяли участь більше тисячі респондентів, зокрема: випускники шкіл 1990–2021 років; учні 6–11 класів базової середньої та старшої школи, які закінчать навчання відповідно у 2022–2026 роках; студенти географічних, геологічних та екологічних спеціальностей закладів вищої освіти України, для яких знання шкільного курсу географії було важливим у зв'язку з тим, що для вступу до омріяного закладу вищої освіти (далі – ЗВО) вони повинні були скласти тест зовнішнього незалежного оцінювання з географії; викладачі закладів вищої освіти; учителі закладів загальної середньої освіти; особи які постійно користуються знаннями з географії у своїй професійній діяльності, як-от працівники туристичних фірм, земельного кадастру, картографи, ГІС-інженери та ін.

Проаналізуємо результати означеного опитування, охопивши його ключові, найцікавіші, на нашу думку, моменти.

Загальну якість проведення уроків географії в школі більшість респондентів (31,6%) оцінили на 4 бали із 5 можливих (див. рис. 1).

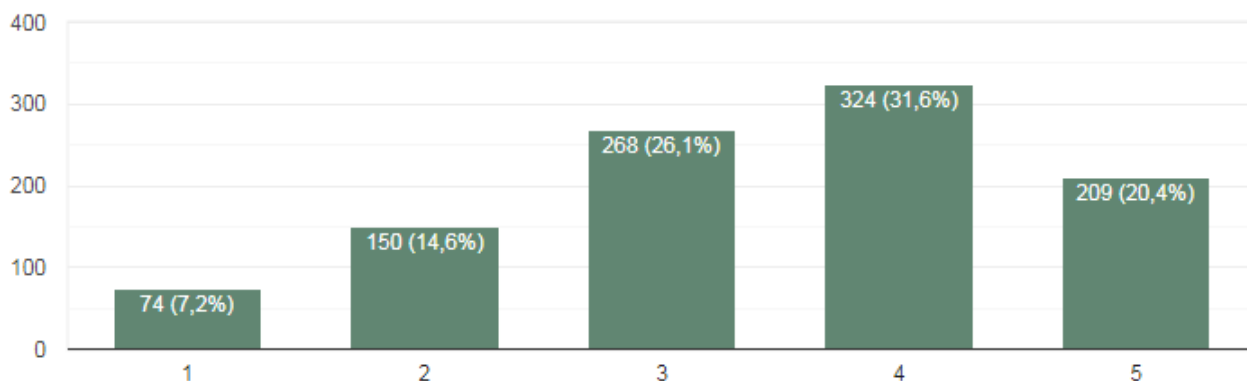

Рис. 1. Оцінка респондентами загальної якості проведення уроків географії

Важливим аспектом викладання географії в закладах загальної середньої освіти є проведення практичних робіт. Відповідно до цього учасники опитування зазначили, що практичні роботи проводилися в них: часто (43,1%); рідко (37,4%); такої форми

роботи на уроці географії за весь час навчання у школі в них взагалі не було (19,5%) (див. рис. 2). Останнє переважно стосується респондентів, які здобували освіту в сільських школах.

Чи проводились практичні роботи ?

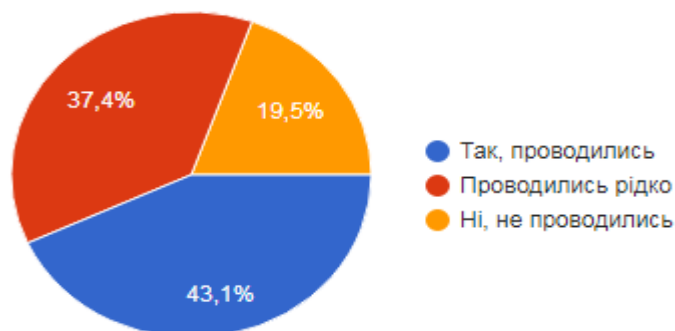

Рис. 2. Відповіді респондентів стосовно проведення практичних робіт

Респонденти, в яких практичні роботи проводилися (80,5%), оцінили якість їхнього проведення переважно на 3–4 бали із 5 можливих.

За результатами опитування також було з'ясовано певні закономірності: респонденти, в яких практичні роботи проводилися (незалежно від якості їхнього проведення), оцінювали загальну якість проведення уроків географії на 4–5 балів із 5 можливих; респонденти, в яких практичні роботи взагалі не проводились, оцінили якість проведення уроків географії лише на 1–2 бали із 5 можливих.

Щодо наявності такої форми освітнього процесу, як географічні екскурсії, то вони мали місце лише у 19,1% учасників опитування, серед яких зазвичай переважають випускники 2017–2021 років та учні 10–11 класів. Наголосимо, що географічна екскурсія, що проводиться за програмою, є однією із форм проведення уроку. Серед випускників 2000–2017 років лише кілька респондентів дали позитивну відповідь щодо проведення таких екскурсій, а серед випускників 1990–1999 років узагалі не було отримано жодної позитивної відповіді. Означена тенденція відстежується лише після 2017 року. У нинішніх учнів 6–9 класів

обмеженість таких екскурсій пояснюється переважно впливом пандемії коронавірусу.

Один із найважливіших аспектів викладання географії в школі – справедливе й неупереджене оцінювання. З огляду на це відповіді учасників опитування розділилися: 48,8% вважають його абсолютно об'єктивним, 51,2% – не об'єктивним. Крім того, опитування довело, що означена проблема виникла у зв'язку з відсутністю чітких критеріїв оцінювання, що посилювало вплив суб'єктивного фактора. У ході аналізу отриманих результатів було з'ясовано, що ті респонденти, які вважають, що вчитель був недостатньо об'єктивним при виставленні їм оцінки, оцінили загальну якість проведення уроків географії від 1 до 3 балів із 5 можливих, тоді як ті, хто вважає оцінювання об'єктивним, – від 4 до 5 балів із 5 можливих. Тобто, важко заперечити, що об'єктивність учителя неабияк впливає на цілісне бачення якості проведення шкільних уроків географії.

Не секрет, що якість освіти тісно пов'язана із якістю підготовки педагогічних кадрів. Тому саме зацікавленість учителя у набутті учнями основ географічних компетентностей та ставлення до проведення уроку є

одними із найголовніших факторів, які впливають на загальний рівень інтегральної компетентності з цього предмета. Важливу роль у зв'язку з цим відіграють інтерактивні методи навчання, креативний підхід до

організації освітнього процесу з географії.

Зацікавленість учителя у набутті учнями відповідних компетентностей була оцінена переважно на 3–5 балів із 5 можливих (див. рис. 3).

Як Ви можете оцінити зацікавленість вчителя у набутті учнями знань та навичок?

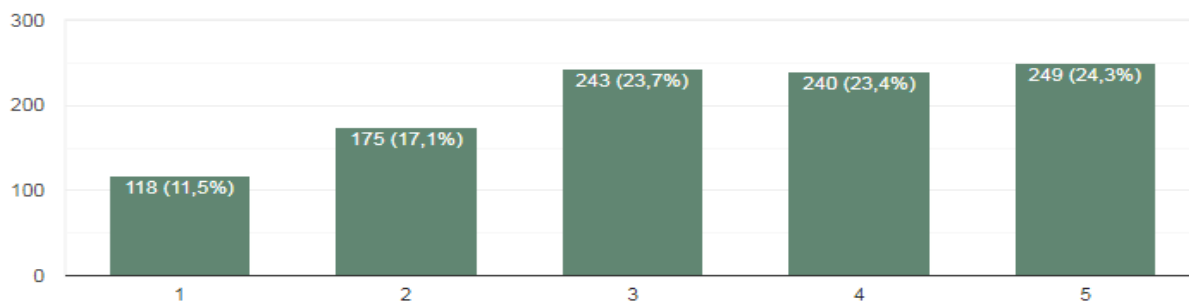

Рис. 3. Оцінка респондентів зацікавленості вчителя у набутті учнями відповідних компетентностей

На питання стосовно ставлення педагогів до проведення уроків географії думки респондентів розподілилися: 47% опитаних обрали варіант «учитель відповідально ставився до проведення уроку», 46% – варіант «учитель ставився до проведення уроку поверхово»; 7% – запропонували інші варіанти відповідей (див. рис. 4), серед яких – «до проведення уроків учитель ставився по-різному: іноді поверхово,

іноді – відповідально», «уроки географії проводилися дуже рідко», «учитель старанно готувався до уроків, але проводив їх без ентузіазму», «учитель ніколи не готувався до уроку», «учитель не виявляв старанності у підготовці до уроків, просто зачитував матеріал із підручника», «на підготовку вчителя до уроку впливав його настрій» та ін.

Як вчитель ставився до проведення уроку географії?

Рис. 4. Оцінка респондентами ставлення вчителя до проведення уроків географії

Зазначимо, що чимало респондентів звернули увагу ще й на таку особливість, що вчитель географії одночасно обіймав посади директора, завуча або був класним керівником. Відповідно до цього уроки географії взагалі не проводилися або перетворювалися на класну годину. Чимало учасників опитування також наголосили на систематичній відсутності уроків географії та їхній заміні іншими уроками, як-от історією, математикою, фізикою тощо, у зв'язку з відсутністю в школі вчителя географії.

Безумовно, якість уроку залежить насамперед від підготовки до нього вчителя. Зважаючи на це, всі викремлені нами вище моменти, в яких учитель проявляв неповагу як до учнів, так і до своєї роботи є неприпустимими в процесі реалізації завдань Концепції

Нової української школи, що вимагає розроблення відповідних механізмів у процесі впровадження в школах внутрішніх систем забезпечення якості освіти.

В українських школах багато років спостерігається проблема комплектування кадрами, зокрема і вчителями географії. Це насамперед пов'язано з низьким рівнем заробітної плати, а отже, і недостатньої кількості як молодих фахівців, так і фахівців високого класу, а також учителів-чоловіків. Таким чином, надзвичайно актуальним нині є питання мотивації вчителя. Отримуючи базову заробітну плату, вчителі, звичайно, виконують свою основну роботу – навчають учнів, але не варто забувати і про такі важливі моменти в роботі педагога, як підвищення кваліфікації (іноді й за власний кошт), узагальнення та поширення передового

педагогічного досвіду, участь у проєктах та експериментах тощо, що не завжди передбачені бюджетом.

Важливу роль у роботі вчителя відведено *мотивації*. Так, ключовими факторами-мотиваторами є: забезпечення навчально-методичною літературою; оплата проходження курсів підвищення кваліфікації, семінарів та тренінгів; отримання другої вищої освіти; можливість надання додаткових платних освітніх послуг тощо. Проте неабияк стимулює педагогів і «нематеріальна» мотивація. У зв'язку з цим ключову роль відіграють: організація робочого місця та місця відпочинку вчителя, забезпечення його всіма необхідними для роботи засобами (комп'ютерною та офісною технікою, доступом до інтернету, меблями, канцтоварами тощо), а також вирішення низки проблем, пов'язаних із наявністю кабінету географії, унормованого розкладу та ін.

Відповідаючи на запитання про *загальну якість проведення уроків географії*, більшість респондентів відзначили, що вчитель завжди готовий відповісти на незрозумілі запитання школярів із певної теми, є вимогливим, толерантним, цікавиться життям учнів, ставиться до них із повагою. Саме це вплинуло на те, що вони оцінили якість проведення уроків високими балами.

Відповідно ті з респондентів, які оцінили загальну якість уроків географії низькими балами, передусім наголосили на зневажливому ставленні вчителя до учнів. Вони, зокрема, зауважили, що на уроках географії наявні елементи булінгу, деякі вчителі часто не стримують своєї агресії, морально тиснуть на учнів, під час уроків можуть дозволити собі такі неприйнятні речі, як жбурляння крейдою або атласом, виривання сторінок із контурної карти чи зошита, що не припустимо для нової української школи. Означена проблема є комплексною й потребує першочергового вирішення у межах питання протидії булінгу.

Стосовно питання про *якість географічної освіти* слід наголосити, що згідно з відповідями респондентів, звичайно, основним є класичний варіант проведення уроку географії. Інші види уроків, як-от урок-проєкт, урок-лекція, урок-семінар, урок-дискусія, набрали приблизно однакову невелику кількість голосів, а такі, як урок-екскурсія та урок-турнір – узагалі незначну.

Респондентами також було відмічено, що нині, як і багато років тому, деякі вчителі вимагають від учнів заучування матеріалу без його розуміння та формування відповідних компетентностей. На уроках превалюють такі форми роботи, як: переказування матеріалу підручника; конспектування великих за обсягом параграфів; написання самостійних робіт за опрацьованим учнями матеріалом підручника; опитування вчителем матеріалу параграфа без пояснення ним нової теми уроку та ін. Це неабияк знижує якість географічної освіти, чинить негативний вплив на освоєння учнями географічних знань. Отже, зважаючи на викладене вище, зазначимо, що в нинішніх умовах доцільним є заміна старих методів викладання сучасними, серед яких – використання методу кейсів (Луначек, Борисенко, 2018), методики eduScrum, що допомагає розвинути навички майбутнього, технологій проблемно-пошукового навчання тощо, які передусім мають базуватися на особистісно орієнтованому підході до навчання.

На запитання «*Чи попереджав вас учитель задалегідь про проведення різноманітних форм контролю?*» відповіді респондентів були такими: вчитель завжди попереджував про дати проведення контрольних, підсумкових, самостійних робіт та інших форм контролю (56,3%); учитель попереджав лише про проведення семестрових та річних робіт (26%); учитель ніколи не попереджував про дати проведення перевірочних робіт (16,3%); 1,4% опитаних запропонували свої відповіді, серед яких варто виокремити такі: «семестрові та річні контрольні роботи не проводилися, оцінки за семестр виставлялися відповідно до поточних оцінок, а також оцінок за тести, що проводилися під час кожного уроку»; «учитель попереджав про перевірку знань, однак не про всі роботи, зокрема були неочікувані самостійні роботи, за які більшість учнів класу отримували незадовільні оцінки» та ін.

Контрольні роботи нерідко є причиною серйозних переживань дитини. Так, чимало дітей на уроках перевірки та контролю знань відчувають певний дискомфорт (хвилюються, невпевнені в собі, бояться отримати низьку оцінку). Усе зазначене вище в умовах реформування освіти актуалізувало створення системи формувального оцінювання. У зв'язку з цим учасники опитування, передусім випускники 2017–2021 років та учні 9–11 класів, зауважили про наявність позитивної динаміки.

Щодо запитання, яке стосувалося *виконання учнями домашніх завдань*, то респонденти зауважили, що: вчитель завжди пояснював домашнє завдання (49,8%); учитель пояснював домашнє завдання дуже рідко (33,8%); учитель ніколи не пояснював домашнє завдання (12,8%); 3,6% опитаних запропонували інші варіанти відповідей.

Важливим моментом у житті учня є *схвалення його дії учителем*. Зважаючи на це, 39,3% респондентів намагалися поводитися так, щоб отримати схвалення з боку вчителя та його гарне ставлення до себе; 39,1% опитаних доводилося це робити іноді; 21% учасників опитування ніколи не намагалися отримати схвалення вчителя; 0,6% респондентів запропонували іншу відповідь.

Щодо *атмосфери в класі під час уроків географії*, то 55,9% опитаних зауважили, що вона – нейтральна; 20,7% уважають її позитивною (кожен учень був зацікавлений новою темою, всі прагнули до здобуття нових знань, умінь та навичок, завжди своєчасно виконували домашні завдання, опановували додатковий матеріал, активно відповідали на запитання вчителя); 18,3% визнали її негативною (учні боялися отримати зауваження та погану оцінку, часто прогулювали уроки, більшість школярів систематично не виконували домашні завдання, не проявляли активності на уроці); 4,1% опитаних запропонували свою відповідь.

На запитання «*Як ви можете оцінити географічну компетентність учителя?*» більшість опитаних виставили 5 балів із 5 можливих. Щодо психологічної компетентності вчителя, то думки респондентів дещо розділилися – однакова кількість учасників опитування поставили як найвищу, так і найнижчу оцінку, інші оцінили означену компетентність сумою балів від 2 до 4 (див. рис. 5).

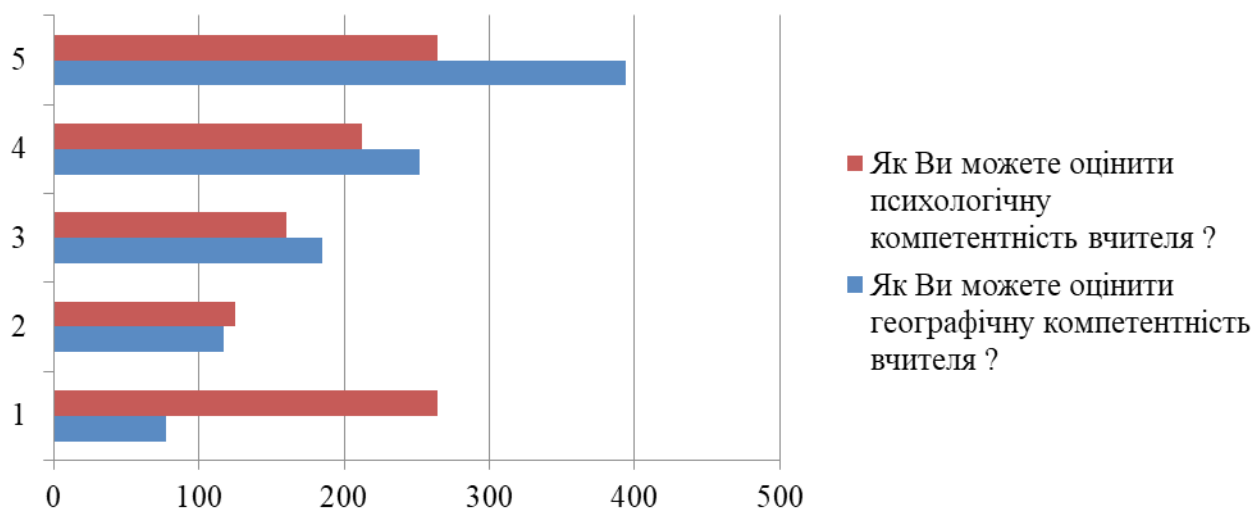

Рис. 5. Відповіді респондентів щодо географічної та психологічної компетентності вчителя

Крім того, розглядаючи психологічну компетентність учителя, варто відзначити позитивну динаміку, зокрема, попри означені вище проблеми, які потребують дослідження і вирішення, випускники 2017–2021 років та учні 6–11 класів оцінили психологічну компетентність учителя географії оцінкою від 4 до 5 балів.

Особливу увагу хочемо звернути на те, що під час опитування респонденти виокремили ключові позитивні та негативні моменти, з якими в них асоціюються уроки географії в школі (див. табл.).

Таблиця

Позитивні та негативні моменти, які були виокремлені учасниками опитування, з якими в них асоціюються уроки географії в школі

Позитивні моменти	Негативні моменти
– робота з контурними картами й атласами; – проведення ігор, дискусій та турнірів; – перегляд географічних фільмів та мультфільмів; – проведення географічних екскурсій; – активність учнів класу під час розв’язування географічних задач; – використання на уроках інформаційно-комунікаційних технологій; – підготовка до ЗНО з географії; – виконання практичних робіт з географії на шкільному подвір’ї; – виконання цікавих домашніх завдань, під час яких використовувалися приклади із життя та цікаві факти про Землю; – використання на уроках індивідуальної та групової роботи; – наявність у кабінеті географії колекції мінералів, великої кількості карт і глобусів; – дружня атмосфера в класі; – почуття гумору вчителя	– суворість учителя; – відсутність дисципліни в класі; – використання застарілих методів викладання; – невміння вчителя зацікавити учнів своїм предметом; – відсутність уроків географії; – значний обсяг домашніх завдань; – відсутність навчального обладнання в кабінеті; – незадовільне матеріально-технічне забезпечення кабінету географії; – дистанційний формат проведення уроків; – викладання географії вчителями хімії, біології; – невірноваженість та емоційність вчителя; – моральний тиск з боку вчителя на учнів; – вплив настрою вчителя на якість проведення уроків; – зневажливе ставлення вчителя до учнів; – гендерна дискримінація; – невміння вчителя вирішувати конфлікти

Що ж потрібно, щоб шкільні уроки географії були не лише цікавими й пізнавальними, а й базувалися на засадах компетентнісного підходу? Серед відповідей учасників опитування варто виокремити, зокрема, такі:

– під час уроків необхідно акцентувати увагу на практичних знаннях та навичках, які знадобляться дітям у реальному житті;

– на уроках варто частіше використовувати мультимедіа (демонстрація фото- та відеофрагментів), інформаційно-комунікаційні та геоінформаційні технології;

– уроки географії мають прищеплювати учням любов до природи, розвивати екологічну свідомість, формувати гуманне ставлення до довкілля завдяки проведенню різноманітних екологічних акцій, як-от посадка дерев, розчищення водойм тощо;

– важливе значення має об'єктивність і «прозорість» оцінювання;

– зацікавленню уроками географії сприятиме використання інтерактивних онлайн-карт, інтеграція географії з іншими дисциплінами, наприклад, історією, хімією, біологією тощо;

– неабияке вплив на зацікавлення уроками географії має покращення матеріально-технічного оснащення кабінету географії;

– важливе значення має створення вчителем у класі позитивної атмосфери, його вміння вирішувати конфлікти та ін.

Таким чином, зважаючи на проведені нами дослідження, можемо зробити такі висновки:

1. Реалізація Концепції Нової української школи передбачає принципову зміну форм і методів викладання географії в закладах загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу.

2. Нагальною потребою часу є запровадження на уроках географії формувального оцінювання, що сприятиме розвитку географічних компетентностей та корегуванню навчальних планів закладів вищої освіти з метою уведення навчальних дисциплін, що відображають основи теорії педагогічного оцінювання.

3. Потребою часу в умовах диверсифікації процесів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів є потреба у навчальних програмах з інтерактивних і креативних технологій навчання, ІТ-забезпечення освітнього процесу, ГІС-технологій тощо.

4. Необхідним є проведення низки науково-комунікаційних заходів для обговорення процедур поліпшення якості географічної освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах реалізації Концепції Нової української школи.

5. Особливу увагу слід звернути на недопущення проявів булінгу під час проведення уроків географії.

Висновки. Отже, маємо надію, що представлені в роботі результати дослідження не лише сприятимуть подальшій реалізації Концепції Нової української школи, а й позитивно вплинуть на розвиток та викладання географії в закладах загальної середньої освіти як предмета, який формує світогляд майбутнього покоління українських громадян. Зважаючи на те, що трансформаційні процеси в сучасній географічній освіті вивчені недостатньо, запропонована нами робота започатковує низку досліджень із цієї тематики, які охоплюють викладання географії як у закладах загальної середньої, так і вищої освіти. Попри корективи, які внесла в освітній процес російсько-українська війна, навчання в школах України продовжується і наше завдання – за будь-яких (навіть форс-мажорних) обставин стабілізувати його якість.

Перспективами подальших досліджень з означеного напрямку діяльності вважаємо проведення поглибленого опитування споживачів освітніх послуг із географії, а також суб'єктів освітнього процесу на новітньому етапі розвитку географічної освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Луначек, В. Е., Борисенко, К. Б. (2018). Компетентнісна модель майбутнього вчителя географії як інструмент професійної підготовки в класичному

університеті. *Новопедагогічна думка*. №3(95). С. 99–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2018_3_25 (дата звернення: 12.05.2022).

Борисенко, К. Б. (2018). Методологічна складова формування інтегральної компетентності майбутнього вчителя географії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Вип. VI (66), Issue 16. Pp. 12–17. URL: https://www.academia.edu/download/56961109/Ped_Psy_VI_162_66.pdf#page=12 (дата звернення: 25.04.2022).

Ієвлева, Ю. В., Борисенко, К. Б. (2021). Залежність якості проведення уроків географії від рівня підготовки вчителя. *Пріоритетні напрямки та вектори розвитку світової науки: матеріали II Міжнародної студентської наукової конференції* (м. Дрогобич, 19 листоп. 2021 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа. Т. 3. С. 77–79. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/liga/article/view/16348> (дата звернення: 28.04.2022).

Ієвлева, Ю. В. (2021). Використання креативних методів викладання географії: урок за кейс-технологією. *Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи: зб. наук. праць щорічної Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів, присвяченої пам'яті професора Г. Дубинського* (м. Харків, 8 квітня 2021 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. Вип. 14. С. 91–95. URL: https://physgeo.univer.kharkov.ua/files/conference/stud_2021.pdf (дата звернення: 16.05.2022).

Вихідна інформація анкети «Проблеми проведення уроків географії». (2021). *Zenodo*. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5920990> (дата звернення: 30.03.2022).

Паламарчук, Л. Б. (2009). Формування педагогічної компетентності вчителя географії в умовах змін освітнього і культурного середовища: теорія і методика. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Вип. 9. С. 184–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2009_9_36 (дата звернення: 30.03.2022).

Жемеров, О. О. (2009). Актуальні проблеми методики викладання географії у загальноосвітній школі. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Вип. 10. С. 80–84. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/2766> (дата звернення: 10.05.2022).

Удовиченко, І. В. (2017). Проблеми географічної освіти в контексті формування громадянської компетентності учнів школи засобами сучасного підручника. *Проблеми сучасного підручника*. Вип. 19. С. 354–361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2017_19_39 (дата звернення: 10.05.2022).

Кочемасова, А. Б. (2017). Проблемы географического образования глазами студентов. *Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях: материалы XXVI Межд. науч.-практ. конф.* (Лондон (Великобритания), 9 марта 2017 г.). URL: <https://internationalconference.ru/images/PDF/2017/26/problems-of-geographical.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).

Проблеми проведення уроків географії. (2020). *GoogleForm*. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeUCxClf1U1L8r-2U2uS2_rdl6E-PX6h4IKpNBYA38ZgnmLOG/viewform?usp=sf_link (дата звернення: 30.04.2022).

Результати опитування «Проблеми проведення уроків географії». (2020). *Zenodo*. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5920997> (дата звернення: 30.04.2022).

REFERENCES

Luniachek, V. E., Borysenko, K. B. (2018). Kompetentnisna model maibutnoho vchytelia heohrafii yak instrument profesiinoi pidhotovky v klasychnomu universyteti [Competence model of the future teacher of geography as a tool of professional training in a classical university]. *Nova pedahohichna dumka*. № 3 (95). S. 99–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2018_3_25 (data zvernennia: 12.05.2022). [in Ukrainian].

Borysenko, K. B. (2018). Metodolohichna skladova formuvannia intehralnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia heohrafii [Methodological component of the formation of integrated competence of the future teacher of geography]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Vyp. VI (66). Issue 16. P. 12–17. URL: https://www.academia.edu/download/56961109/Ped_Psy_VI_162_66.pdf#page=12 (data zvernennia: 25.04.2022). [in Ukrainian].

Ievlieva, Yu. V., Borysenko, K. B. (2021). Zalezhnist yakosti provedennia urokiv heohrafii vid rivnia pidhotovky vchytelia [Dependence of the quality of geography lessons on the level of teacher training]. *Priorytetni napriamky ta vektory rozvytku svitovoi nauky: materialy II Mizhnarodnoi studentskoi naukovoï konferentsii* (m. Drohobych, 19 lystop. 2021 r.). Vinnytsia: Yevropeiska naukova platforma. T. 3. S. 77–79. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/liga/article/view/16348> (data zvernennia: 28.04.2022). [in Ukrainian].

Ievlieva, Yu. V. (2021). Vykorystannia kreatyvnykh metodiv vykladannia heohrafii: urok za keistekhnolohiieiu [Using creative methods of teaching geography: a lesson in case study technology]. *Heohrafichni doslidzhennia: istoriia, sohodennia, perspektyvy*: zb. nauk. prats shchorichnoi Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii studentiv ta aspirantiv, prysviachenoï pamiaty profesora H. Dubynskoho (Kharkiv, 8 kvitnia 2021 r.). Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. Vyp. 14. S. 91–95. URL: https://physgeo.univer.kharkov.ua/files/conference/stud_2021.pdf (data zvernennia: 16.05.2022). [in Ukrainian].

Vykhidna informatsiia ankety «Problemy provedennia urokiv heohrafii». (2021). *Zenodo*.

URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5920990> (data zvernennia: 30.03.2022). [in Ukrainian].

Palamarchuk, L. B. (2009). Formuvannia pedahohichnoi kompetentnosti vchytelia heohrafii v umovakh zmin osvithnoho i kulturnoho seredovyscha: teoriia i metodyka [Formation of pedagogical competence of a geography teacher in the conditions of changes in educational and cultural environment: theory and methods]. *Problemy bezpererвної heohrafichnoi osvity i kartohrafii*. Vyp. 9. S. 184–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2009_9_36 (data zvernennia: 30.03.2022). [in Ukrainian].

Zhemerov, O. O. (2009). Aktualni problemy metodyky vykladannia heohrafii u zahalnoosvitnii shkoli [Actual problems of methods of teaching geography in secondary school]. *Problemy bezpererвної heohrafichnoi osvity i kartohrafii*. Vyp. 10. S. 80–84. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/2766> (data zvernennia: 10.05.2022). [in Ukrainian].

Udovychenko, I. V. (2017). Problemy heohrafichnoi osvity v konteksti formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv shkoly zasobamy suchasnoho pidruchnyka [Problems of geographical education in the context of the formation of civic competence of school students by means of a modern textbook]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. Vyp. 19. S. 354–361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2017_19_39 (data zvernennia: 10.05.2022). [in Ukrainian].

Kochemasova, A. B. (2017). Problemy heohrafycheskoho obrazovannia hlazamy studentov [Problems of geographical education through the eyes of students]. *Evropeiskye nauchnye yssledovaniia: ynnovatsyy v nauke, obrazovanny u tekhnolohiyakh: materialy XXVI Mezhd. nauch.-prakt. konf. (London (Velykobrytaniia), 9 marta 2017 h.)*. URL: <https://internationalconference.ru/images/PDF/2017/26/problems-of-geographical.pdf> (data zvernennia: 10.05.2022). [in Russian].

Problemy provedennia urokiv heohrafii [Problems of geography lessons]. (2020). *GoogleForm*. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeUCxClf1U1L8r-2U2uS2_rdI6E-PX6h4IKpNBYA38ZgnmLOg/viewform?usp=sf_link (data zvernennia: 30.04.2022). [in Ukrainian].

Rezultaty opytuvannia «Problemy provedennia urokiv heohrafii» [Problems of geography lessons]. (2020). *Zenodo*. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5920997> (data zvernennia: 30.04.2022). [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 31.05.2022